

'מפגן יישובי הפרוזדור בטרקלין ירושלים'¹

'יום פרוזדור ירושלים' (יום היישובים) כמשקף את היחס בין ירושלים לבין ההתיישבות בדרך אליה בשנות ה-50

פתיחה -

תנופת ההתיישבות בפרוזדור ירושלים בשנות ה-50

כ-30 כפרים ערביים ננטשו במהלך מלחמת העצמאות בדרכים העולות לירושלים. בסיומה של המלחמה, ראו הגורמים המיישבים חשיבות רבה במילוי החלל שנוצר על ידי התיישבות יהודית חקלאית שתשמש עורף כלכלי וביטחוני לעיר. העניין קיבל משנה תוקף בעקבות הדרישה של האו"ם באותם ימים להפוך את ירושלים לעיר בינלאומית, כחלק מהניסיון לפתור את הסכסוך באזור.²

סכנה זו של 'בינאום' ירושלים, הפכה את ההתיישבות בדרך אליה לבעלת חשיבות עליונה: "האורגים בג'נבה יריעות תוהו של 'תקנון לבינאום ירושלים', מקורי עכביש של יום אתמול שחלף לבלי שוב, ירושלים בירת ישראל ישובים עבריים סביב לה, מעתה

¹ כותרת בעיתון דבר יום לאחר אירוע 'יום הפרוזדור', דבר, 7.4.1950, עמ' 1. מאמר זה זו הוא גרסה רחבה ומעודכנת של המאמר 'פרוזדור וטרקלין', יוסי שפנייר, סגולה, 178, אפריל 2025, עמ' 57-46.

² ארגון גולן, 'תפיסת קרקע ערבית על ידי יישובים יהודיים במלחמת העצמאות', קתדרה, 63, תשנ"ב, עמ' 122-154.

ועד עולם³.

בשנות ה-50 עלו על הקרקע כ-30 יישובים יהודיים בשטח המכונה 'פרוזדור ירושלים' - השטח שבין ירושלים לאזור השפלה. עליית היישובים על הקרקע נעשתה כחלק מתוכנית 'מיליון הדונם' - תוכנית שבמסגרתה רכשה הקק"ל בשנים 1948-1949 מהמדינה קרקעות רבות של כפרים ערביים נטושים באזור הפרוזדור, במטרה לפתח אותן ולהקים בהן יישובים⁴. כששת אלפים תושבים אכלסו את אותם יישובים בתחילת הדרך, והם התמודדו עם קשיים רבים⁵.

לחבר בין הפרוזדור לטרקלין

שנתיים לאחר סיום מלחמת העצמאות ושחרור הדרך לירושלים, בחול המועד פסח תש"י, (1950), ערכו תושבי היישובים החקלאיים של אזור הפרוזדור תהלוכה רבת רושם מן היישובים אל העיר ירושלים, שבסופה התקיים טקס רב משתתפים. לאירוע קדמו תכנונים והכנות רבות מצד יזמים בעיריית ירושלים ומצד הגופים המיישבים.

מה הייתה מטרת האירוע, איזו רוח הוא שיקף ומה הייתה משמעותו, על כך ארחיב בשורות הבאות.

המטרה - לחזק את תושבי ירושלים ולעודד את ההתיישבות

מטרתו של היום הזה, שהושקעו בו משאבים רבים, הוגדרה על ידי מנהל לשכת העיתונות והמודיעין של העירייה ואחד ממתכנני האירוע שלמה זאבי: "...המגמה היא לנטוע בלב תושבי ירושלים בטחון על ידי היישובים שהוקמו סביב לה מאז החלה מלחמת השחרור ולהפגין ביום זה את החי החקלאי המשקי שבסביבת ירושלים"⁶.

³ זל, 'מול נסיונות חבלה', דבר, 7.4.1950, עמ' 13.

⁴ ארנון גולן, 'תפיסת קרקע ערבית על ידי יישובים יהודים במלחמת העצמאות', קתדרה, 63, תשנ"ב, עמ' 149-150.

⁵ את שמות שלושים היישובים הפרוסים בפרוזדור ומחולקים לחמישה אזורים, מונה אלישע אפרת, **ירושלים והפרוזדור**, הוצאת אחיאסף, ירושלים, 1967, עמ' 117-118.

⁶ זיכרון דברים מועדת הטקסים, מיום 5.3.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960, תיק

בעדכון אחר שנמסר לקצין הסעד והתרבות של המשטרה חזר זאבי והדגיש: "...מפגן זה שיש בו משום ערך מדיני ישובי ומשום מתן עידוד וחזקת לבירת ישראל ולתושביה..."⁷

מטרה נוספת של האירוע הייתה, לחזק את גאוותם של מתיישי הפרוזדור על עשייתם במהלך השנים, להביע כלפיהם הערכה ולעודד את המשך ההתיישבות: "נפתח הלב להערכת ההתחלות הקשות וההצלחות הראשונות המעודדות אותנו להמשכת המאבק ולקידום פני הבאות..."⁸.

מטרות אלו משקפות את רוח התקופה ואת הרצון לחבר "בין הפרוזדור לטרקלין"⁹.

תיכנון היום

בסוף ינואר 1950 החלה להתגבש התוכנית לקיום האירוע. בישיבה המקדימה שבה תוכנן האירוע השתתפו: הממונה על מחוז ירושלים במשרד הפנים מר מתתיהו אדלר, בא כוח העירייה מר שלמה זאבי, באה כוח של האוניברסיטה העברית גב' ברטה אורדנג, ונציג היישובים, תושב נווה אילן החבר נח נאמן.

בישיבה הועלו רעיונות כלליים. הייתה מחשבה לשלב בתהלוכה קטעי שירה וזמרה, ולשם כך היה צורך לבוא בדברים עם המקהלות של יישובי המועצה באזור הפרוזדור. נח נאמן מנווה אילן ראה באירוע מעין הכרזה כי היישובים לחמו והשיגו את מטרותם - להתקשר באופן ממשי עם ירושלים, ולדעתו ההכרזה צריכה הייתה לבוא לידי ביטוי דרך התוכנית האומנותית. הוצע שלאחר התוכנית האומנותית יתקיימו ריקודים עממיים, והועלתה גם הצעה לשלב את להקת הפלמ"ח של רינה ניקובה.

שלמה זאבי הציע שילדי ירושלים ייצאו לקראת ילדי היישובים ויקבלו את פניהם, ותוכננה גם ארוחה משותפת לשתי קבוצות הילדים. בתכנון הייתה גם התייחסות לצד הכלכלי של האירוע. הוחלט שישתתפו באירוע הגופים: המחלקה לפיתוח ירושלים, הקק"ל, הסוכנות היהודית, המשרד הממשלתי הממונה על המחוז ועיריית ירושלים.

⁷ מכתב משלמה זאבי, מנהל לשכת העיתונות והמודיעין בעיריית ירושלים, לקצין הסעד והתרבות הראשית, מיום 14.3.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960, תיק 7.

⁸ זל, 'מול נסיונות חבלה', דבר, 7.4.1950, עמ' 13.

⁹ סביב תיכנונו של היום היה רצון להדגיש את החגיגות למלאת שנהיים לשחרור הדרך לירושלים. 'חגיגות פרוזדור ירושלים, למלאות שנהיים לשחרור הבירה', הצפה, 10.2.1950, עמ' 1.

בין השאר הייתה גם מחשבה לשלב את יום החגיגות עם אירועי היובל של האוניברסיטה העברית שצוינו באותו זמן¹⁰, אולם בישיבה הבאה של הוועדה המארגנת התברר שאין יכולת לשלב בין שני האירועים והרעיון ירד מהפרק.

הוחלט שכל יישוב יגיע לתהלוכה עם משאית שתספר את סיפור היישוב ואת אחד ממאפייניו החקלאיים הבולטים. בחוזר שהופץ לנציגי היישובים נתבקש כל יישוב להעביר מידע על כמות כלי הרכב שאיתה יגיע לתהלוכה, על מספר האנשים שישתתפו ועל תאריך העלייה לקרקע של היישוב. בחוזר זה פורט גם מהו המאפיין החקלאי המיוחד של כל יישוב, שאותו הוא צריך להביא לידי ביטוי בעיצוב המשאית שאיתה יגיע לתהלוכה: קריית ענבים - לול, מעלה החמישה - הבראה וגן ירק, רמת רחל - רפת, נווה אילן - כיצד נוצר יישוב חדש, 'להגשמה' (שורש) - ייעור, רמת רזיאל - הכשרת קרקע, צרעה - מכוורת, הראל - בתי מלאכה, כפר אוריה - מספוא, טל שחר - פלחה, צובה - הדרים, בית נקופה - מחצבה, משמר דוד - צינורות, בית זית - זיתים¹¹.

בשלב התכנון התגבש רעיון לחנוך במרכז העיר כיכר שתקרא 'כיכר היישובים' ותעבור בה התהלוכה: "הריני חוזר [שלמה זאבי], על הצעתי בע"פ שהנהלת העירייה תמליץ בכני ועדת השמות, לקרא בשם 'כיכר היישובים' את הכיכר ליד רחוב כ"ח, הנביאים, רחוב יפו, וכי באותו יום של חול המועד פסח יחנכו את הכיכר ושם ימסרו הדגלים לידי המועצות האזוריות בשעה שיגיעו העירה"¹². רעיון זה, שהיו בו סמליות והערכה רבה כלפי המתיישבים, לא יצא בסופו של דבר אל הפועל.

בין חברי הוועדה נערכה חלוקת אחריות. נציגי היישובים נח נאמן הציע לקחת אחריות על החלק של התהלוכה שבין היישובים לעיר, ונציגי העירייה על החלק שבתוך העיר שיכלול נקודת כינוס ותוכנית אומנותית¹³.

¹⁰ דו"ח, 'פרטי כל מהישיבה בדבר חגיגת מועצת אזור הרי יהודה שתתקיים בחול המועד פסח', מיום 25.1.1950, הארכיון הציוני, תיק 21S\318.

¹¹ מכתב בענייני יום היישובים מהממונה על מחוז ירושלים מר אדלר לנציגי היישובים, מיום 26.2.1950, הארכיון הציוני, תיק 21S\318.

¹² מכתב בעניין יום הפרוזדור מש. זאבי לראש העירייה דניאל אוסטר, מיום 16.2.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960, תיק 7.

¹³ דו"ח מיישיבה שהתקיימה במשרד הממונה על מחוז ירושלים, מיום 1.2.1950, הארכיון הציוני, תיק 21S\318.

במכתב מסכם של הוועדה גובשו הנקודות הבאות:

א. 'יום פרוזדור ירושלים' יתקיים ביום ג' דחול המועד פסח (5.4.1950). תאריך זה מתאים גם מבחינה זו שלא תהיה התנגשות עם חגיגות היובל של האוניברסיטה.

ב. העירייה מרכזת את התוכנית.

ג. הוצעו קווים כלליים לתוכנית, כשהמגמה היא להפגיש את חברי המשקים וילדיהם עם תושבי ירושלים וילדיה.

ד. בא כוח העירייה שלמה זאבי קיבל על עצמו לקבוע את תקציב האירוע, והוא יבקש ממחלקות העירייה השונות להודיע באיזה סכום הן משתתפות כדי לסייע בכיסוי ההוצאות¹⁴.

ד"ר יצחק ארנסט נבנצל מהמחלקה לפיתוח ירושלים עדכן בנושא את ד"ר רענן ויץ ממחלקת ההתיישבות והוסיף מספר פרטים: היישובים ישלחו 300 חברים ו - 110 ילדים, יחד עם כלי רכב ומכונות חקלאיות. הוא גם ציין ש"רצוי לתת ביום זה צורה הולמת לבירה ולהתיישבות כאחת, דבר שכרוך בהוצאות... הנני מציע שמחלקתך (מחלקת ההתיישבות) ומחלקתי (המחלקה לפיתוח ירושלים) ישתתפו בהוצאות כל אחת בסכום עד 75 ל"י"¹⁵.

שלושה שבועות לפני האירוע הייתה התוכנית סגורה, וכך דיווח שלמה זאבי לקצין הסעד והתרבות במטה הראשי של המשטרה: "...יערך בירושלים יום מפגן יישובי הסביבה [כיום הם 24 במספר]... אחר הצהרים יבואו אנשי היישובים על רכבם ועל מכוניותיהם החקלאיות וכל משק ומשק ידגים אחד מענפי המשק, כולם יחד יראו מה יוצרת הסביבה"¹⁶.

מהלך היום

במפגש של נציגי העירייה, הקק"ל, קצין המחוז במשרד הפנים והמחלקה לפיתוח

¹⁴ סיכום שהוציא א. זליגמן, 'זיכרון דברים', מיום 2.2.1950, הארכיון הציוני, תיק 21S1318.

¹⁵ מכתב בנושא יום הפרוזדור בחוה"מ פסח מ.א. נבנצל לרענן ויץ, מיום 5.2.1950, הארכיון הציוני, תיק 21S1318.

¹⁶ מכתב ממנהל לשכת העיתונות והמודיעין בעיריית ירושלים ש. זאבי לקצין הסעד והתרבות הראשית, מיום 14.3.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960, תיק 7.

ירושלים, סוכם שמהלך היום יתנהל על פי לוח הזמנים המפורט הבא:

"בשעה: 10:45 מגיעים ילדי ישובים לעיר ורוכבי אופנועים של משטרת התנועה מקבלים אותם. תלמידי בתי הספר נמצאים באותו זמן כבר באולם באדיסון ומחכים להם. בשעה: 11:00 הם [ילדי היישובים] מגיעים לאדיסון ומתקבלים על ידי תלמידי בתי"ס. הסדרנים במקום יהיו ילדים מארגוני התנועה. שם תערכנה הצגות אחת של ילדי ירושלים והשניה של ילדי הישובים. ההצגות האלו תמשכנה עד שעה 13:00 ולאחר זאת ילדי היישובים מתפזרים בין ילדי ירושלים לארוחת צהרים ומתרכזים חזרה בשעה: 15:00 ומצטרפים לתהלוכה של המבוגרים שיגיעו באותה שעה העירה. התהלוכה תעבור דרך הרחובות: יפו, הטורים, שנלר, גאולה, שטראוס, בקור חולים, יפו, כיכר ציון, בן יהודה, המלך ג'ורג', הקרן הקיימת ומגיעים לגימנסיה"¹⁷.

"במגרש הגימנסיה... אירגוני הנוער יעמדו בצורת ח... ראש העיר [דניאל אוסטר] יקביל את פניהם, אחריו הממונה על המחוז [מר אדלר], ונציגי המוסדות המיישבים (כנראה מר יוסף ויץ), ודברי תשובה בשם ישובי הפרוזדור. תופיע מקהלת ציבור שתשמיע מסכת מענייני דיומא, לבסוף, טכס מסירת הדגלים לכל אחת משתי המועצות האזוריות... כתום הטכס יוזמן הקהל לבקר בתערוכה שתסודר בצריף הצופים אשר במגרש, התערוכה תכיל חומר על ישובי הפרוזדור"¹⁸. הוצע גם שבתערוכה שתתקיים בצריף הצופים יציגו המשקים מתוצרתם החקלאית"¹⁹.

לאחר שראש העיר דניאל אוסטר קיבל אישור מנציגי ימק"א, הוחלט לבסוף שטקס הסיום יעבור מהגימנסיה למגרש של ימק"א. הוחלט שהכניסה לטקס הסיום תהיה מבוקרת ובהצגת כרטיס, ולשם כך הופקו כרטיסים למקומות ישיבה וכרטיסים למקומות עמידה. לאחר תום הנאומים במקום "יתקיימו ריקודים על ידי נוער היישובים בהדרכת מומחים"²⁰.

¹⁷ דו"ח משיבה שהתנהלה במשרדי מחוז ירושלים, מיום 9.2.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960, תיק 7.

¹⁸ מכתב בעניין חגיגות יום הפרוזדור מש. זאבי האחראי על הטכס מבחינת העירייה לראש העירייה דניאל אוסטר, מיום 12.2.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960, תיק 7.

¹⁹ הצעה של החבר נח מנוה אילן, דו"ח ישיבה שהתנהלה במשרדי מחוז ירושלים, מיום 9.2.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960, תיק 7.

²⁰ זיכרון דברים משיבת ועדת הטקסים, מיום 5.3.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 4960-1988, תיק 7.

העלות המשוערת של כל האירוע, שכללה את שכירת האולם באדיסון, התארגנות במגרש של הגימנסיה (לפני ההחלטה לעבור למגרש של ימק"א), תליית מודעות ברחובות, שכירת מערכת הגברה, דגלים ועוד, עמדה על סך של 200-230 ל"י.²¹

קול קורא ליום היישובים

בערב פסח תש"י פרסמה העירייה מְנֶשֶׁר עם חתימת ראש העיר דניאל אוסטר, שבו הוא קורא לבוא ולהשתתף באירוע החגיגי והמשמעותי: "...יום היישובים בו יתכנסו לירושלים בני המשקים החקלאיים שבאזור. תושבי העיר יקבילו את פניהם בתרועת שמחה הנובעת מהלב, כי אכן זכינו והרי ירושלים יפצחו רינה, צומחים יישובים וכפרים מוקמים, בני הארץ ועולים חדשים הופכים מדבר שממה לגן פורח. ירושלים בירת ישראל זוכרת את הימים בהם נותקה העיר מכל חלקי הארץ וישבה בדד במצור ובמצוק. כי על כן משנה שמחה לנו לקבל בתוככי העיר את אנשי העמל והמשק החקלאי אשר עצם קיומם משמש ערובה נאמנה לקיומה ולקימומה של ירושלים. תושבי ירושלים נקראים לקבל בכבוד הראוי את המפגן החקלאי, להניף דגלי האומה מעל לבניינים ולשמור על הסדר הטוב כיאות לאומה בת חורין בעיר, בירתה הנצחית"²².

במְנֶשֶׁר נוסף פורסם סדר היום המפורט על כל שלביו יחד עם פירוט של עשרים היישובים שייקחו בו חלק.²³

מפגן יישובי הפרוזדור בטרקלין ירושלים

"יישובי משלט ויישובי עולים אחרים יעלו היום מאות רבות של עובדי פלחה, נוטעי כרמים ונוטרי גבולות אל הבירה להכגין הישגיהם וכוחם"²⁴, כך הודיע בחגיגות העיתון מעריב בבוקר האירוע, תוך שהוא ממשיך ומפרט, עם יותר מקורטוב של

²¹ דו"ח ישיבה שהתנהלה במשרדי מחוז ירושלים, מיום 9.2.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960, תיק 7.

²² מְנֶשֶׁר מראש העיר ירושלים דניאל אוסטר לתושבי העיר, ערב פסח תש"י, ארכיון עיריית ירושלים. מיכל: 1988-4960, תיק 7.

²³ כרזה, "יום היישובים פסח תש"י", ערב פסח תש"י, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960, תיק 7.

²⁴ '25 היישובים של הרי יהודה מפגינים כוחם היום', מעריב, 6.4.1950, עמ' 3.

גאוות עשייה, את רשימת היישובים ואת מורשתם: "ממוצא תחתית בת ה-56 אשר ממערב לירושלים, מככר אוריה בת ה-50... מקריית ענבים הראשונה ליישובים ההרריים שעל אדמת הלאום, מרמת רחל מבצר העוז בגבולה הדרומי של הבירה, מנוה אילן קן הנשרים של לוחמי 'מאקי' לשעבר, מקיבוץ פלמ"ח צובה מאחורי הר הקסטל, מרמת רזיאל, אשר על שמו של מפקד אצ"ל הראשון ושיושביו הם ברובם גולי קניה, אריתראה וסודן לשעבר... מבית מחסיר של 'המזרחי', אשר שמו של הרב מאיר בר אילן יקרא עליו... ממעלה החמישה הנושאת שם חמשת חבריה שנרצחו מן המערב, מקיבוץ בית נטיף [נתיב הל"ה] שלמרגלות הרי חברון, במקום בו עברו הל"ה..."²⁵

(הארכיון הציוני המרכזי)

שיירת המשאיות מיישובי הפרוזדור בכניסה לירושלים

האירוע בכללו היה מרשים ביותר, כפי שתואר בעיתונות:

"ירושלים שעדיין ערים בקרבה זיכרונות שיירות הגבורה בימי המצור, פעם ליבה אתמול, למראה מסע היצירה החקלאית בשעריה. שיירה ארוכה של מכוניות, עמוסות חברי משקים, חלוצים ראשונים ודור שני ונוער עולה ובני עליות שונות מתנהלות זה מקרוב עלתה לבירה כשהמונים מקבלים את פניה בתרועות גיל"²⁶.

²⁵ '25 היישובים של הרי יהודה מפגינים היום כוחם', **מעריב**, 6.4.1950, עמ' 3.

²⁶ 'מפגן יישובי הפרוזדור בטרקלין ירושלים', **דבר**, 7.4.1950, עמ' 1.

"מכל הר וגבעה סביב לירושלים צצו מכוניות עוטות ירק ודגלים וסיסמאות... 'בית זית' על עץ הזית עם אביו וסלעיו, וכן כלי עיבוד, מכשירי ריסוס וכלי עבודה הנדרשים לעיבודו. בית מחסיר ואהלו, אנשי בית מחסיר לא שכחו לקחת עימם גם את ספר התורה שלהם". "על מכוניותם נראו 3 מתיישבים, אחד עם רובה בידו, השני במכשירי עבודתו והשלישי מחזיק ספר תורה". "כפר הנוער עין כרם ומשתלת הפרחים והירק שלו, רמת רחל המשתקמת עם פרתה, משק קריית ענבים לכל ענפיו... הראל הגבורה, קבוץ פלמ"ח-סובא חברתה כששנים נושאים במוט אשכול ענבים... רמת רזיאל הדגימה במכוניתה את עבודתה האופיינית - שמירת הקרקע בכני סחף על ידי בניית מדרגות על צלעות ההרים, ובראש המכונית התנוסס הפסוק כדברי הנביא ישעיהו: 'ולא רצך לא יאמר עוד שממה, כי לך יקרא חפצי בה'. הכל התלכד לחוויה מרהיבה אחת כשים דגלים נע לעבר אחד, אל עבר בנין הכנסת והמוסדות הלאומיים, ומשם סביב מרחב הדרום עד מגרש ימק"א"²⁷.

(ארכיון הציוני המרכזי)

המשאית של קיבוץ קריית ענבים עם מאפייני הקיבוץ

²⁷ בפסקה זו שלובו תיאורים משני קטעי עיתונים: 'יום הישובים הוחג בירושלים', **חרות**, 7.4.1950, עמ' 1-2. 'מפגן יישובי הפרוזדור בטרקלין ירושלים', **דבר**, 7.4.1950, עמ' 1. ידיעון המזרחי, שסיפר

גם בעיתון הצֶפֶה תוארה התהלכה הססגונית על שלל מרכיביה ועל מגוון דורותיה: "התהלכה שנעה תחת הקריאה 'על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים יומם ולילה', טבלה בים דגלים וירק, בזה אחר זה עברו כלי הרכב ברחובות העיר כשכל אחד מהם נושא את דיגלו ואת סיסמתו, מורה בפסוקים מאירי עיניים את מקומו ביהודה ואת תולדות קיומו ומציג בצורה חיה ומרתקת ענף מענפי המשק העיקריים. על כל מכונית נסעו בני היישובים מהזקנים ביותר ועד לתינוקות הרכים ביניהם דור דורותיים ושלווה..."²⁸

הפרוזדור – פאר ירושלים, משענתה ותפארתה

בכינוס במגרש 'מק"א, תוך התמודדות עם קשיים לוגיסטיים, דיברו נציגי העירייה, הממשלה, המוסדות הלאומיים והקק"ל. כל דובר סקר את ההתקדמות שחלה בכיבוש האדמה, בקליטת העלייה ובהרחבת ההתיישבות בשנתיים שמאז הקמת המדינה ועד לטקס.

ראש העירייה דניאל אוסטר ציין בדבריו ש"היישובים החקלאיים העוטרים את ירושלים בהתכנסם בבירת הארץ לחוג את יום היישובים הנם בשורת חרות לכולנו"²⁹. הוא גם הרחיב ואמר שתושבי הפרוזדור הם לא אנשי פרוזדור, אלא "פאר ירושלים משענתה ותפארתה... ערובה כי 'חרם לא יהיה עוד ותשב ירושלים לנצח'"³⁰.

לוי אשכול, ששימש באותם הימים כראש מחלקת ההתיישבות של הסוכנות ציין בין השאר: "...העם ימלא את המשימה שהטיל עליו וכפיל את מספר יישוביו השנה. ולא עוד פרוזדור יקרא להם אלא 'טרקלין של ירושלים'". יוסף ויץ שדיבר בשם הקק"ל הדגיש את חשיבות כיבוש ההר ויישובו: "...מה זעומה היתה מנת אדמתנו בהרי יהודה ועתה הגיעה לכדי רבע מיליון דונם..." נפתלי אושפיז, חבר קיבוץ קריית ענבים וראש

על אותו יום ארבעה חודשים מאוחר יותר, הפליג בתיאורו: "...גם אנשי בית מחסיר השתתפו הם עשו רושם אדיר בהופעתם עם מכונית משא. על המכונית אוהל כסמל לבנין וליד האוהל רובה וספר תורה: 'אחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזיקה בשלח', והלב והמוח הוגים בתורה. תושבי בית מחסיר נתקלו בתשואות סוערות. היתה זו הפגנה כבירה לכפר המזרחי הראשון", ידיעון המזרחי, 2, מנחם אב תש"י, עמ' 4.

²⁸ יום היישובים נחוג בירושלים, הצֶפֶה, 7.4.1950, עמ' 1.

²⁹ 'מפגן יישובי הפרוזדור בטרקלין ירושלים', דבר, 7.4.1950, עמ' 1.

³⁰ יום היישובים הוחג בירושלים, חרות, 7.4.1950, עמ' 2.

המועצה האזורית מטה יהודה סיפר בדבריו על קליטת העולים ביישובים: "...מאות נקלטו במשקים הוותיקים והחדשים ומאות ואלפים ייקלטו. שערינו כתוחים ואנו קוראים לעולים שיבואו להתנחל עימנו"³¹.

מפגן נפש בטקס הסיום

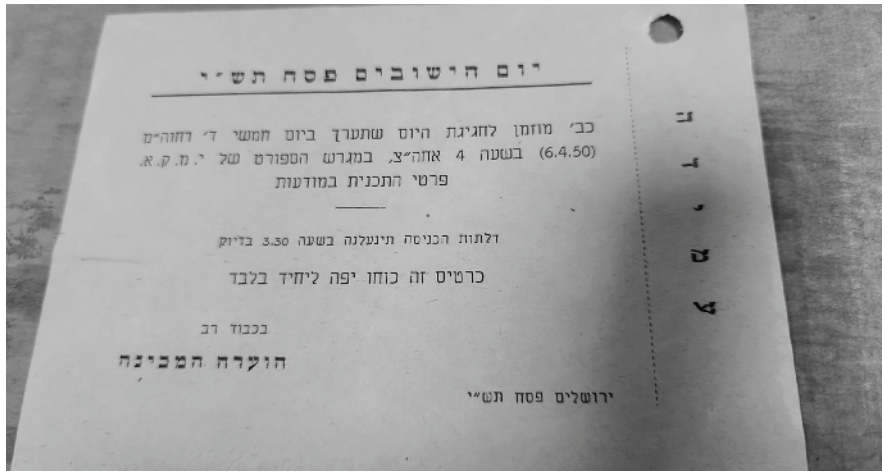
למרות התכנונים המדויקים ולמרות בקשתו של ראש העירייה להתנהג באופן ראוי, טקס הסיום במגרש ימק"א התנהל בחוסר שליטה ונפגע קשות, וכך תואר האירוע בעיתונות היומית למחרת: "...אי הסדר שהיה במגרש גבל כמעט בשערורייה וראשי הציבור המוזמנים היו צריכים להילחם במרפקים כדי להגיע עד הבמה. הסדרנים זנחו את מקומותיהם והקהל התפרץ למגרש ודברי הנואמים לא נשמעו אף באזני אלה שהיו קרובים ביותר לבמה"³².

שלושה ימים לאחר הטקס הוציא שלמה זאבי מכתב סיכום לראש העיר, שבו מתוארים הגורמים שהביאו לפי דעתו לכישלון האירוע לאחר תכנון והשקעה כה מרובים. לטענתו, הטקס המסכם במגרש ימק"א יצא מכלל שליטה בין השאר משום שמערכת ההגברה לא פעלה כנדרש, ומשום שהמשטרה והסדרנים לא השתלטו על ההמון החוגג. כתוצאה מכך נדחק הקהל לכיוון הבמה וגם חלק מהנואמים המתוכננים כלל לא יצאו לפועל. בעקבות כך הציע זאבי הצעות מעשיות כדי שמקרים מעין אלה לא יישנו בירושלים - עיר בירה צעירה שצריכה להוות דוגמה לאירועים חגיגיים רבי משתתפים: "נוכח הכשלון המביש והמכאיב בחגיגות יום היישובים ובשים לב לעבודת ההכנה והעמל הרב שהושקע בכל פרט ופרט, הריני רואה צורך להעלות בזה כמה מסקנות הצריכות לשמש לנו לקח לעתיד... לכאורה הרי אלה הם דברים של מה בכך, אולם בשים לב לעובדה שירושלים היא בירת ישראל ומידי פעם בפעם יתקיימו בה טכסים שונים וגם הופעות עממיות בקנה מידה רחב, וכי ענין העליה לרגל לירושלים הוא עניין שבמסורת קדומה שעלינו לחדשה ולשוות לה תוכן וצורה הולמים את רוח הזמן, לכן מן הדין לתת את הדעת על כך וליצור את הכלים הדרושים לביצוע הדברים"³³.

³¹ 'מפגן יישובי הפרוזדור בטרקלין ירושלים', דבר, 7.4.1950, עמ' 1.

³² 'יישובי הרי יהודה הפגינו תולדותיהם והישגיהם', הארץ, 7.4.1950, עמ' 7.

³³ מכתב בנושא כשלון יום היישובים מש. זאבי לראש עיריית ירושלים דניאל אוסטר, מיום 9.4.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960, תיק 7.

כרטיס כניסה לטקס יום היישובים בירושלים

(ארכיון עריית ירושלים)

יום הפרוזדור - מבט מהכפר לעיר

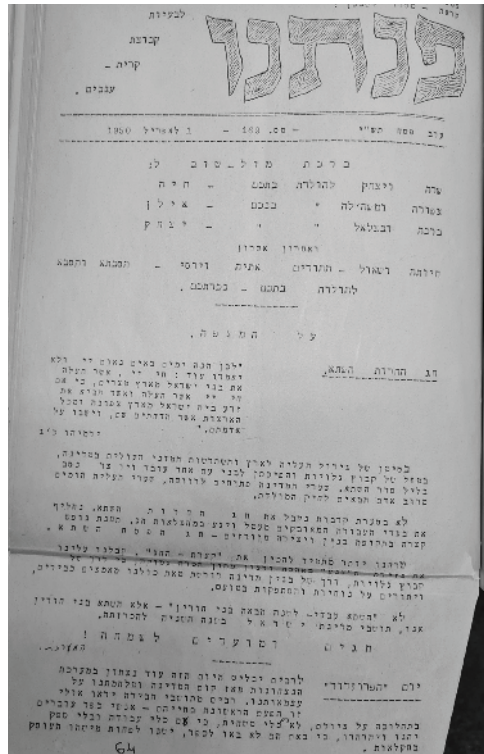
בקיבוץ קריית ענבים, מוותיקי ההתיישבות בפרוזדור, נתפס היום הזה, שנחגג בסמיכות לאירועי שנת השלושים לקיבוץ, כיום מיוחד שנוצר בו חיבור בין הכפר לעיר. רבים מחברי הקיבוץ השתתפו באירוע, וההתייחסויות שונות היו לעניין בעיתונות הכללית ובעלון הקיבוץ³⁴.

יצחק בן אברהם, מוותיקי הקבוצה ואחראי הביטחון של הקיבוץ במלחמת העצמאות, כתב לקראת יום הפרוזדור רשימה לעלון הפנימי של הקיבוץ - 'פְּנִתְנוּ', שבה ציין את תרומתה של קריית ענבים לירושלים. כמי שעוסק בענייני הביטחון ביישוב, הוא תיאר את ההבדל בין ימי המלחמה לימי השלווה שלאחריהם: "לרבים יבליט היום הזה עוד ניצחון במערכת הניצחונות מאז קום המדינה ומלחמתנו על עצמאותנו, רבים מתושבי הבירה יראו אולי זו הפעם הראשונה בחייהם אנשי כפר עוברים בתהלוכה על ציודם, לא עם כלי משחית כי עם כלי עבודה ובלי ספק יהנו ויהרהרו כי באם הם לא

³⁴ ישראל רוזנסון ויוסי שפנייר, קרית ענבים - שורשים בסלע על אם הדרך, ירושלים, תש"ף, עמ'

באו לכפר, ישנו לפחות מישהו העוסק בחקלאות"³⁵.

בן אברהם גם ערך מעין חשבון נפש חיובי על דרכה של הקבוצה, שלושים שנה לאחר היווסדה: "...מה היום הזה בשבילי? האם מקרה הוא, כי יום הפרוזדור חל בשנת ה-30 לקיומנו? ואולי החגיגה הזאת היא בגלל 30 שנות קיומנו? האם אין החגיגה הזאת פרי התגשמות חלומותינו בעבר ורק לאחר 30 שנה זכינו לה?"

כתבה על יום היישובים בעלון קיבוץ קריית ענבים (ארכיון קריית ענבים)

³⁵ יצחק בן אברהם, "יום הפרוזדור", פנתנו, 169, 1.4.1950, עמ' 1. תודתי לארכיונאית של קריית ענבים חנה קליין שהעבירה לי מקור חשוב זה.

והוא ממשיך: "חג הפסח השנה הוא ה-30 בקרייתנו. 30 שנה אנו צמודים לסלע הקשה ולנוף שהיה פעם שומם ללא עץ וללא שיח. 30 שנה צועדים אנו צעד אחרי צעד, ככופי ראש וכלי עבודה ביד, חותרים בתוך ים של אבנים לקראת יצירת הווי חקלאי בהר... עלי להגיד שזכינו ליום גדול, פרי עבודה מאומצת ועקשנית. במקום בודדים אנחנו מוקפים ישובים יהודיים שכנים רבים. חלק מהם התחיל בהתיישבות עוד לפני מלחמת השחרור ויתרם אחרי קום המדינה, במקום מעטים אנו עדה גדולה ומגוונת... נראה לי שיום זה יכול להיות יום של סיכום והפגנת כוחנו, נבוא על סיפוקנו על שנות העבר הקשות"³⁶.

'יום הפרוזדור' – מבט מהעיר לכפר

בנאום שנשא ראש העירייה דניאל אוסטר בטקס סיום התהלוכה, שמשפט מתוכו הבאנו לעיל, הוא קשר את האירוע לחרות שזכה לה עם ישראל בחג הפסח, תוך שהוא מדגיש את חשיבותם של יישובי הפרוזדור: "לא 'פרוזדור' יקרא עוד לשטחים שבין הבירה לבין השפלה, לא מעבר דרך רצועה צרה ניתן לנו, כי אם שורה שלמה של ישובים ברציפות... הם גם הזורעים אמונה ונוטעים בטחון בלב יהודי ירושלים כי לא תנותק עוד עירנו ולא תבוא עוד במצור ובמצוק... לא 'אנשי פרוזדור' הנכם, כי אם כפר ירושלים משענתה ותפארתה, אתם הערובה כי 'חרם לא יהיה עוד, וישבה ירושלים לבטח'³⁷.

הצעה לקיום 'יום יישובי הספר בפרוזדור ירושלים'

בשנת 1955

יום הפרוזדור היה אירוע חד פעמי, אך מסתבר שחמש שנים לאחריו העלה קצין המטה ליישובי העולים ישראל גפן, הצעה לערוך את 'יום יישובי הספר בפרוזדור ירושלים', ולא ברור אם ניסיון העבר עמד למול עיניו כשהעלה את ההצעה. מטרתו הייתה לחזק את תושבי הפרוזדור, שלדעתו לא מחוברים מספיק למקום מגוריהם. מהצעתו עולה התחושה הקשה שהוא חש בקשר למצב התושבים ולחיבור שלהם

³⁶ יצחק בן אברהם, 'יום הפרוזדור', פּוֹתָנָה, 169, 1.4.1950, עמ' 2.

³⁷ מדברי ראש עיריית ירושלים דניאל אוסטר ביום הישובים, מיום 6.4.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960, תיק 7.

ליישוביהם: "כדי לעקור תלישות... וכדי לעודד את רוחם של המתיישבים, יש, נוסף לנעשה על ידי המוסדות המיישבים ואחרים, לעשות בתחום הרוח. הצעתי, איפא, לערוך בימי החגים 'יום ישובי הספר בפרוזדור ירושלים'. לדעתי יש לערוך בערב ה'יום' חגיגות בכפרים ולמחרת מצעד בירושלים ואם אפשר אָמוץ הכפרים על ידי העיר ו/או מוסדות וארגונים שונים בירושלים"³⁸.

בסופו של דבר לא יצאה תוכניתו של ישראל גפן לפועל.

היחס בין הפרוזדור לירושלים בשנות ה-50

כמשתקף מיום היישובים - דיון

מניתוח האירוע של יום היישובים, שהתרחש שנתיים לאחר סיום מלחמת העצמאות והקמת חלק ניכר מהיישובים בפרוזדור, עולה השאלה - למי בעצם היה חשוב ומועיל לקיים את האירוע - האם לתושבי היישובים שבפרוזדור או שמא להנהגה בעיריית ירושלים?

מהתבוננות במספר נקודות שאפיינו את אותו יום, נוכל אולי לתת תשובה לשאלה:

א. חגיגות פרוזדור ירושלים - למובילי המדיניות בעיריית ירושלים היה חשוב שתהיה אינטראקציה בין תושבי העיר לבין התושבים החקלאים של הפרוזדור. האינטראקציה אמורה הייתה לעורר תחושת גאווה אצל תושבי היישובים מחד, ומאידך גם לחזק את תושבי העיר, שנתיים לאחר המצור הקשה שהיו נתונים בו³⁹.

ב. מאפיין יישובי - בשיירה שעלתה לירושלים הדגיש כל יישוב את המאפיין המיוחד שלו, כשכל המאפיינים היו קשורים לאופי ההתיישבותי והחקלאי.

ג. שמות יישובים - מקטעי העיתונים הסוקרים את אירועי אותו יום, ניתן להבחין שבאותה תקופה חלק מהיישובים היו נתונים עדיין בשלבים ראשונים של התבססות. כדוגמה לכך, ניתן לראות ששנתיים לאחר העלייה לקרקע שמותיהם של חלק מהיישובים עוד לא נקבעו: מושב בית מאיר נקרא באותו זמן עדיין על שם הכפר

³⁸ מכתב מקצין מטה ליישובי עולים ישראל גפן לגדוד 1 במשמר הגבול ירושלים ולסוכנות היהודית, 'יום ישובי הספר - פרוזדור ירושלים - הצעה', מיום 29.6.1955, ארכיון צה"ל, תיק - 1957-346-24.

³⁹ 'חגיגות פרוזדור ירושלים, למלאות שנתיים לשחרור הבירה', הַצָּפָה, 10.2.1950, עמ' 1.

הערבי שעל אדמותיו הוא התיישב - 'בית מחסיר', וגם המושב שורש עדיין נקרא באותו זמן 'להגשמה', כשם הגרעין שעלה למקום.

ד. מעמדה של ירושלים וגאווה לאומית - המצעד המרשים הבהיר בצורה מוחשית מאוד את מעמדה של ירושלים - לא עוד עיר נצורה אלא עיר מוקפת ישובים: "תושבי העיר והמתיישבים מ-25 הכפרים העוטרים אותה מעיד כמאה עדים כי ירושלים חלק בלתי נפרד היא ממדינת ישראל ולעולם לא תנותק עוד מגוף המדינה"⁴⁰.

ה. קיבוץ גלויות סביב לירושלים - ביום ההתכנסות הובלטה גם הרבגוניות של המתיישבים, שעלו מתפוצות שונות: "המתיישבים יצגו קיבוץ גלויות ממש. ליד עולי פולין גם עולים חדשים ממרוקו ומאלג'יר... ליד יוצאי אירופה ואמריקה הדרומית, אחינו מתימן מכפר אשתאול, אשר ממרבד הקסמים עלו להרי יהודה להפריחם ולהפירותם. יחד עם המשתתפים עלו גם ילדים, הדור הצעיר שנולד כבר בתוך הרים אלה"⁴¹.

ו. מגוון אידיאולוגיות - התושבים בפרוזדור, כמו גם באזורים אחרים בארץ, היו בעלי השקפות מגוונות, ואידיאולוגיות שונות הניעו אותם להגיע ולהתיישב במקום: "לוחמי פלמ"ח, בצד ותיקי אצ"ל, שומרי תורה ומסורת ממזרח"י, בצד אנשי לח"י, בני העליה השנייה והשלישית בצד מעפילים מגלויות חשובות"⁴².

ז. יום של חשבון נפש - יחד עם תחושת הגאווה שתוארה קודם לכן ושרבים היו שותפים לה, היו גם שעשו חשבון נפש. בקיבוץ קריית ענבים, הוותיק ביותר בפרוזדור, ההתארגנות ליום היישובים הביאה לידי חשיבה ועריכת חשבון נפש לגבי העשייה בקיבוץ עד כה, כפי שהזכרתי לעיל.

ח. יישובי הפרוזדור - עורף משמעותי לעיר - מדבריו של ראש העיר דניאל אוסטר שהזכרתי לעיל, עולה הערכה רבה לתושבי הפרוזדור המשמשים כמשענת משמעותית לעיר ותורמים רבות לביטחון תושביה: "...לא אנשי 'פרוזדור' הנכם, כי אם פאר ירושלים משענתה ותפארתה, אתם הערובה כי 'חרם לא יהיה עוד וישבה ירושלים לבטח'"⁴³.

⁴⁰ 'יום היישובים הוחג בירושלים', **חרות**, 7.4.1950, עמ' 1.

⁴¹ 'יום היישובים הוחג בירושלים', **חרות**, 7.4.1950, עמ' 1.

⁴² '25 היישובים של הרי יהודה מפגינים היום כוחם', **מעריב**, 6.4.1950, עמ' 3.

⁴³ מדברי ראש העיר ביום היישובים, מיום 6.4.1950, ארכיון עיריית ירושלים, מיכל: 1988-4960,

תיק 7.

מניתוח האירוע על כל מאפייניו, מתגבשת התמונה שהרצון לקיים את יום הפרוזדור היה הדדי. מחד, תושבי היישובים, שחלקם הגדול עלה על הקרקע רק לפני שנים בודדות ומיעוטם היה בעל וותק של עשרות שנים, חוו קשיים מרובים בשנים הראשונות לעליה לקרקע, והיום הזה נתן להם הזדמנות להציג הישגים מרשימים מעבודתם הקשה, תוך שהם מראים את הקשר שבין ההיבטים האידיאולוגיים לבין הצדדים המעשיים בהתיישבות. מאידך, לתושבי ירושלים היום הזה העצים את תחושת השחרור שהיו זקוקים לה, לאחר תקופה קשה של מצור במלחמת העצמאות. לא ניתן להתעלם מכך שהיוזמה להפקת האירוע הגיעה מגורמים בעירייה, והם אלה שקידמו את הרעיון, הובילו אותו על כל שלביו, ואף עירבו בו משרדים שונים בממשלה שסייעו במימון.

הצורך של תושבי ירושלים מחד לחוש את תחושת השחרור, והצורך של תושבי היישובים שבדרך אליה מאידך להביט בסיפוק על עשייתם ועל מאמציהם, השתלבו ביום המיוחד הזה, בחול המועד פסח שנתיים לאחר הקמת המדינה.

בקיום האירוע היה כדי לשקף את התפתחותו של הפרוזדור, ואת הקשר שלו עם העיר ירושלים ש'בקצה הדרך'. לנוכח ההתפתחות המרשימה הזו ולמראה מבחר היישובים הצעירים, האוכלוסייה המגוונת ותחומי העיסוק הרבים שהציעו המשקים, היו שביקשו לבטל את השם 'פרוזדור' וטענו כי הוא אינו ראוי למפעל התיישבות כה מרשים ומפותח. לא מעט דוברים ועיתונאים יצאו חוצץ כנגד הכינוי המצמצם לדעתם: "בינתיים נתיימן השם הזה. שוב אין זה פרוזדור, כי אם כברת ארץ רחבת ממדים המשתרעת על פני מרחבים גדולים ומהווה חלק בלתי נפרד של המדינה"⁴⁴.

ולמרות זאת, המונח 'פרוזדור ירושלים' על כל ההיסטוריה שהוא טומן בחובו, השתרש מאוד בשפת העם והמשיך לשמש כמונח גיאוגרפי-היסטורי במשך שנים רבות, גם כשהעקרונות, האידיאלים, להט ההתיישבות והמתחים כבר נשכחו מלב.

⁴⁴ 25 היישובים של הרי יהודה מפגינים היום כוחם', **מעריב**, 6.4.1950, עמ' 3.

נספח - 'יום הפרוזדור' כפי שהוא משתקף ממספר תמונות שצולמו באירוע

יום הישובים היה אירוע משמעותי בנוף הירושלמי של שנות ה-50 וצולמו בו תמונות רבות. נתאר כאן בקצרה כמה מן התמונות המתעדות את המשאיות שהעמידו היישובים לצורך המפגן, כשהן מעוטרות באובייקט כלשהו המאפיין את העשייה החקלאית הייחודית של כל יישוב:

אשתאול (NKH\257316)

בתמונה נראית המשאית של אשתאול כשמקובצים בה יחדיו צעירים ומבוגרים מהעדה התימנית. המשאית מעוטרת בענפי עצי אורן ובחזיתה מתנוסס שלט עם השם 'אשתאול' ותאריך העלייה לקרקע - ט"ז בכסלו תש"י.

קריית ענבים (NKH\457309)

בתמונה נראית המשאית של קריית ענבים כשעל גביה דגם של לול על מרכיביו השונים. בחזיתה מתנוסס שלט עם השם 'קריית ענבים', ועל דפנותיה מצוינים ענפי המשק השונים ותוצרתם: "קריית ענבים מספקת לירושלים תוך שנה: 500,000 ליטר חלב, 12 טון שמן זית, 100,000 אפרוחים, 50 טון פרות, 700,000 ביצים, 20 טון בשר עוף".

מוצא עילית (PHSC\1202296)

בתמונה נראית המשאית של מוצא עילית כשעל גביה עומד הדור הצעיר של המתישבים יחד עם הוריהם. המשאית מקושטת בענפי עצים ובחזיתה מתנוסס שלט עם השם 'מוצא עילית' ושנת הייסוד - תרצ"ג (1933).

טור המשאיות ברחוב יפו (PHO\1364497)

בתמונה נראות המשאיות של קריית ענבים, רמת רחל, מעלה החמישה ונווה אילן נוסעות בטור ברחוב יפו, סמוך למרכז כלל של ימינו. בצידי הכביש עומדים תושבי ירושלים ומביטים בתצוגה העוברת על פניהם.

קיבוץ פלמ"ח צובה (NKH) (1202274\PHSC\457316)

התמונה של קיבוץ פלמ"ח צובה צולמה בטקס הסיום באצטדיון ימק"א. נראים בה

שני נערים הנושאים שלט עם השם 'קיבוץ פלמ"ח', ובין שני המילים מתנוסס סמל הפלמ"ח - שני שיבולים וחרב. בשלט מצוין גם התאריך העברי של העלייה לקרקע - ט"ו בתשרי תש"ט, 1949. מאחורי הזוג הראשון צועדים זוג נוסף של נערים הנושאים שלט עם סמל הפלמ"ח.

על המשאית המייצגת את מאפייני הקיבוץ מתנוסס שלט עם שם הקיבוץ, תאריך ייסודו וענפי עצים. לשלט זה מוצמד שלט בד ועליו הפסוק: "כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים".

מעלה החמישה (PHSC\1202276)

בתמונה נראית המשאית של מעלה החמישה כשעליה עומדים צעירים עם שני דגלי ישראל. המשאית מעוטרת בענפי עצים ובחזיתה מתנוסס שלט עם תמונה של הקיבוץ יחד עם הכיתוב: "מעלה החמישה - חומה ומגן לך ירושלים". הכיתוב משקף כיצד ראו את עצמם חברי הקיבוץ - כמתיישבי הפרוזדור המגינים על העיר.